

اثر منبع کود نیتروژن بر عملکرد دانه و کارایی مصرف نیتروژن در برنج (*Oryza sativa* L.)

رقم شیروودی

Effect of nitrogen fertilizer source on grain yield and nitrogen use efficiency in rice (*Oryza sativa* L.) cv. Shiroudi

محمد محمدیان^۱، علیرضا آستارایی^۲، امیر لکزیان^۳، حجت امامی^۴ و مسعود کاوسی^۵

چکیده

محمدیان. م، ع. آستارایی، ا. لکزیان، ح. امامی و م. کاوسی. ۱۳۹۸. اثر منبع کود نیتروژن بر عملکرد دانه و کارایی مصرف نیتروژن در برنج (*Oryza sativa* L.) رقم شیروودی. مجله علوم زراعی ایران. ۲۱(۱): ۸۲-۹۵.

استفاده از کود نیتروژن نقش مهمی در افزایش تولید انواع محصولات کشاورزی در سراسر جهان دارد. به منظور دستیابی به رهیافتی مؤثر در ارتقای کارایی مصرف کود نیتروژن برنج (رقم شیروودی)، آزمایشی در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با ۱۳ تیمار و سه تکرار در مزرعه تحقیقاتی معاونت مؤسسه تحقیقات برنج کشور در مازندران (آمل) در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ اجرا شد. تیمارهای آزمایشی عبارت بودند از: بدون مصرف نیتروژن (شاهد) (N0)، مصرف تقسیمی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار (N1)، مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره با پوشش گوگردی (SCU) (به ترتیب N2 و N3)، مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (به ترتیب N4 و N5)، مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سولفات آمونیوم (به ترتیب N6 و N7)، مصرف نانو کود نیتروژن + ۵۰ درصد نیتروژن کود اوره توصیه شده (N8)، استفاده از باکتری‌های آزوسپیریلیوم، ازتوباکتر و آزوسپیریلیوم + ازتوباکتر (به ترتیب N9، N10 و N11) و مصرف کود طبق عرف زارع (۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره تماماً قبل از نشاکاری) (N12). نتایج آزمایش نشان داد که اثر تیمارهای کودی روی عملکرد دانه، ماده خشک، شاخص برداشت، محتوای نیتروژن دانه و کاه، میزان کل جذب نیتروژن، شاخص برداشت نیتروژن و انواع کارایی‌های مصرف کود نیتروژن، اثر معنی‌داری داشتند. بیشترین عملکرد دانه (۷۸۶۹ کیلوگرم در هکتار) از تیمار ۱۱۵ کیلوگرم در هکتار نیتروژن از منبع سولفات آمونیوم (N6) به‌دست آمد. بیشترین مقدار بهره‌وری نسبی (۱۳۶/۲ کیلوگرم بر کیلوگرم)، کارایی زراعی (۳۸/۱ کیلوگرم بر کیلوگرم)، کارایی بازیافت (۹۰/۸ درصد)، کارایی فیزیولوژیکی (۴۲ کیلوگرم بر کیلوگرم) و کارایی داخلی نیتروژن (۵۴/۲ کیلوگرم بر کیلوگرم) از تیمار ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N5) به‌دست آمد. نتایج نشان داد که جایگذاری عمقی کود اوره سوپرگرانوله به دلیل افزایش میزان جذب نیتروژن باعث کاهش تلفات کود نیتروژن شده و مزیت نسبی بیشتری نسبت به سایر منابع کود نیتروژن در زراعت برنج دارد.

واژه‌های کلیدی: باکتری‌های آزادزی، برنج، جایگذاری کود و کارایی مصرف نیتروژن.

این مقاله مستخرج از رساله دکتری نگارنده اول می‌باشد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۲۸

۱- دانشجوی دکترای دانشگاه فردوسی مشهد.

۲- دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد. (مکاتبه کننده) (پست الکترونیک: astaraei@um.ac.ir)

۳- استاد دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد.

۴- دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد.

۵- دانشیار مؤسسه تحقیقات برنج کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، رشت، ایران.

مقدمه

برآورد شده است که تا سال ۲۰۵۰، تقاضای جهانی برای برنج (*Oryza sativa* L.) دو برابر خواهد شد، در نتیجه میزان تولید فعلی باید سالیانه ۲/۴ درصد افزایش یابد تا نیاز غذایی جمعیت رو به رشد تامین شود (Ray *et al.*, 2013). نیتروژن یکی از مهم‌ترین عوامل کلیدی در تولید برنج است و نقش مهمی در افزایش عملکرد دانه ایفا می‌کند (Hofmeier *et al.*, 2015). در طول پنج دهه گذشته، مصرف جهانی نیتروژن تقریباً هشت برابر شده است (Wu *et al.*, 2016) و پیش‌بینی می‌شود که مصرف کودهای نیتروژنی در سراسر جهان تا سال ۲۰۳۰ به حدود ۱۴۲ میلیون تن برسد (۳۷/۵ درصد افزایش نسبت به حال حاضر) (Motesarezadeh *et al.*, 2017). افزایش مصرف کود نیتروژن با کاهش کارایی مصرف نیتروژن (Nitrogen Use Efficiency, NUE) همراه خواهد بود (Hussain *et al.*, 2018). بخش زیادی از نیتروژن مصرف شده از طریق کود شیمیایی در سیستم خاک-گیاه تلف می‌شود. کارایی پایین مصرف نیتروژن در برنج غرقابی به تلفات نیتروژن در اثر آبشویی، تصعید آمونیاک (NH_3) و دنتریفیکاسیون مربوط است. این موضوع نه تنها هزینه‌های تولید محصول را افزایش می‌دهد، بلکه باعث تهدید سلامتی انسان و پایداری زیست‌بوم‌های طبیعی می‌شود. بنابراین، بهبود مصرف نیتروژن در تولید برنج، مزایای اقتصادی و زیست‌محیطی قابل توجهی برای کشاورزی در پی خواهد داشت (Fageria and Santos, 2018). کارایی مصرف نیتروژن در برنج عموماً پایین است و در گستره جهانی بین ۲۵ تا ۴۵ درصد و به طور متوسط حدود ۳۵ درصد است (Guang *et al.*, 2017). ژانگ و همکاران (Zhang *et al.*, 2008) با خلاصه کردن نتایج ۱۷۹ آزمایش گزارش دادند که میانگین کارایی بازیافت (Recovery Efficiency, RE_N)، کارایی زراعی (Agronomic Efficiency, AE_N)، کارایی

فیزیولوژیک (Physiological Efficiency, PE_N)، عامل بهره‌وری نسبی (Partial Factor Productivity, PFP_N) و کارایی داخلی نیتروژن (Internal Efficiency, IE_N) به ترتیب ۲۸/۳ درصد، ۱۰/۴ کیلوگرم بر کیلوگرم، ۵۴/۲ کیلوگرم بر کیلوگرم، ۳۶/۷ کیلوگرم بر کیلوگرم و ۴۵ کیلوگرم بر کیلوگرم بود. دلیل اصلی کارایی پایین مصرف نیتروژن در گیاه برنج این است که بیشتر کشاورزان از کود نیتروژن بیش از حد، به ویژه در مرحله رویشی، استفاده می‌کنند (Peng *et al.*, 2006).

رویکردهای اصلی مدیریت نیتروژن در سامانه‌های تولید برنج عبارتند از: راهبردهای مبتنی بر خاک و گیاه. مدیریت نیتروژن با استفاده از راهبردهای خاک بستگی به نتایج آزمایش خاک و ویژگی‌های خاک دارد که وقت‌گیر بوده و بستگی به کیفیت نمونه‌برداری دارد. بعلاوه آزمون‌های خاک برای توصیه کود نیتروژن در برنج غرقابی با موفقیت چندانی همراه نیست (Prasad and Mailapalli, 2018). مقدار و زمان مناسب مصرف کود (Roberts, 2008)، روش مناسب مصرف کود (جایگذاری عمقی کودهای نیتروژنی) (Redfern *et al.*, 2013) و استفاده از انواع اصلاح شده کود اوره و کودهای کندرها (Xina *et al.*, 2017)، کودهای نانو (Agrawal and Rathore, 2014)، استفاده از پتانسیل عظیم باکتری‌های تثبیت‌کننده نیتروژن (Ghaffari *et al.*, 2018) از جمله گزینه‌های افزایش کارایی مصرف نیتروژن هستند.

این پژوهش با هدف اندازه‌گیری و مقایسه انواع کارایی مصرف نیتروژن از منابع مختلف کود نیتروژن، اثر جایگذاری عمقی کود اوره سوپرگرانوله و بررسی امکان استفاده از پتانسیل باکتری‌های تثبیت‌کننده نیتروژن برای تامین بخشی از نیتروژن مورد نیاز گیاه برنج رقم پرمحصول شیرودی انجام شد.

مواد و روش‌ها

این آزمایش در قالب طرح پایه بلوک‌های کامل

در آن تیمار شدند. مصرف کود طبق عرف کشاورز (۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره تماماً قبل از نشاکاری) (N_{12}).

در کلیه تیمارها ۶۹ کیلوگرم در هکتار P_2O_5 از منبع سوپرفسفات تریپل، ۱۰۰ کیلوگرم K_2O از منبع سولفات پتاسیم و ۲۵ کیلوگرم در هکتار سولفات روی به خاک داده شد (Erfani Moghaddam, et al., 2018). پس از آماده کردن زمین، نمونه مرکب از خاک سطحی و از عمق شخم تهیه و خصوصیات فیزیکی و شیمیایی شامل بافت خاک، کربن آلی خاک، فسفر و پتاسیم قابل دسترس، اسیدیته خاک و هدایت الکتریکی و نیتروژن کل اندازه گیری شدند (Ali-Ehyaei and Behbahanzadeh, 1997) (جدول ۱).

برای کاشت ۲ تا ۳ گیاهچه ۳۰ تا ۳۵ روزه برنج رقم پر محصول شیرودی به فاصله 25×25 سانتی متر در کرت هایی به ابعاد 4×3 متر نشاکاری شدند. سایر مدیریت های زراعی از قبیل وجین، مبارزه با آفات و بیماری ها و آبیاری بر اساس توصیه های فنی مؤسسه تحقیقات برنج کشور انجام شد.

اندازه گیری زیست توده و محاسبه شاخص برداشت با استفاده از روش دبرمن و فیرهورست (Dobermann and Fairhurst, 2000) انجام شد. برای اندازه گیری عملکرد دانه از روش ارزیابی استاندارد (Standard Evaluation System; SES) (IRRI, 2013) استفاده شد. از دانه و کاه هر کرت نمونه فرعی تهیه و محتوای نیتروژن آن ها با روش کجلدال (Emami, 1996) اندازه گیری شد. داده های به دست آمده با استفاده از نرم افزار آماری SAS (SAS, 1998) تجزیه شده و مقایسه میانگین ها با استفاده از آزمون چند دامنه ای دانکن در سطح احتمال پنج درصد انجام شد. رسم شکل ها و جداول با استفاده از نرم افزار Excell صورت گرفت. تجزیه مرکب داده ها نیز پس از آزمایش یکنواختی میانگین مربعات خطا انجام شد.

تصادفی با سه تکرار در مزرعه تحقیقاتی موسسه تحقیقات برنج کشور- معاونت مازندران (شهرستان آمل) در دو سال زراعی ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ اجرا شد. تیمارهای آزمایشی عبارت بودند از: بدون مصرف نیتروژن (شاهد) (N_0)، مصرف تقسیمی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود اوره (توصیه موسسه تحقیقات برنج) (Erfani Moghaddam et al., 2018) (N_1)، مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره با پوشش گوگردی (SCU) (نیتروژن برابر و ۵۰ درصد کود اوره توصیه شده) (به ترتیب N_2 و N_3)، مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (نیتروژن برابر و ۵۰ درصد کود اوره توصیه شده) (به ترتیب N_4 و N_5). در این تیمار یک هفته پس از نشاکاری و زمانی که رطوبت خاک کرت ها به پایین تر از حد اشباع رسید کود اوره سوپرگرانوله در حفره هایی میان چهار بوته برنج در عمق هفت تا ۱۰ سانتی متر به صورت عمقی جایگذاری شده و حفره ها با گل پر شدند (Redfern et al., 2013). مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سولفات آمونیوم (نیتروژن برابر و ۵۰ درصد کود اوره توصیه شده) (به ترتیب N_6 و N_7) (Khalil et al., 2011). مصرف نانو کود نیتروژن + ۵۰ درصد نیتروژن کود اوره توصیه شده (N_8). نانو کود نیتروژن از شرکت سپهر پارمیس با محتوای نیتروژن ۲۵ درصد تامین شد. نانو کود در دو مرحله (اواسط پنجه زنی و ظهور خوشه جوان) و در هر مرحله به میزان ۲۵ لیتر در هکتار به صورت کود آبیاری مصرف شد. استفاده از باکتری های آزوسپیریلیوم، ازتوباکتر و آزوسپیریلیوم + ازتوباکتر (به ترتیب N_9 ، N_{10} و N_{11}). در هر یک از این سه تیمار ۵۰ درصد نیتروژن توصیه شده از منبع اوره به خاک داده شد. در این تیمارها ابتدا مایه تلقیح باکتری ها به تنهایی یا مخلوط، در ظروفی ریخته شد و سپس ریشه دسته های گیاهچه ها به مدت ۲۰ دقیقه

انواع کارایی‌های نیتروژن کودی مصرف شده و نیتروژن جذب شده توسط گیاه برنج با استفاده از شاخص‌های زیر محاسبه شدند. کلیه این شاخص‌ها در آزمایشات مزرعه‌ای با استفاده از روش تفاضل عامل بهره‌وری نسبی نیتروژن (PFP_N) (رابطه ۱):

$$PFP_N = GY_{+N}/FN$$

$$AE_N = (GY_{+N} - GY_{0N})/FN$$

$$RE_N = (UN_{+N} - UN_{0N})/FN$$

$$PE_N = (GY_{+N} - GY_{0N})/(UN_{+N} - UN_{0N})$$

$$IE_N = GY/UN$$

کارایی زراعی (AE) کود نیتروژن (رابطه ۲):
کارایی بازیاخت (RE) کود نیتروژن (رابطه ۳):
کارایی فیزیولوژیکی (PE) کود نیتروژن (رابطه ۴):
کارایی داخلی (IE) کود نیتروژن (رابطه ۵):

GY_{+N} : عملکرد دانه در تیمار با مصرف کود (کیلوگرم در هکتار)، GY_{0N} : عملکرد دانه در تیمار بدون مصرف کود، UN_{+N} و UN_{0N} : به ترتیب میزان جذب کل نیتروژن در زیست‌توده اندام‌های هوایی در مرحله رسیدگی فیزیولوژیکی در کرت‌هایی که کود نیتروژن دریافت کرده‌اند و کرت بدون مصرف کود نیتروژن بر حسب کیلوگرم در هکتار، FN: مقدار کود

نیتروژن مصرف شده (کیلوگرم در هکتار) می‌باشند. در کارایی داخلی، GY : عملکرد دانه هر تیمار بر حسب کیلوگرم در هکتار و UN : جذب کل نیتروژن (کیلوگرم در هکتار) برای هر تیمار هستند (Dobermann and Fairhurst, 2000). بافت خاک لوم سیلتی بوده و دارای فسفر قابل جذب نسبتاً کم و پتاسیم قابل جذب متوسط بود.

جدول ۱- خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک محل اجرای آزمایش

Table 1. Physical and chemical properties of soil at the experiment site

بافت	شن	سیلت	رس	پتاسیم قابل جذب	فسفر قابل جذب	نیتروژن کل	کربن آلی	درصد اشباع	هدایت الکتریکی	عمق خاک
Texture	Sand	Silt	Clay	K _{ava}	P _{ava}	Total N	O.C.	SP	EC	Soil depth
				mg.kg ⁻¹			%		(dS.m ⁻¹)	(cm)
Silty-Loam	27	53	20	178	9.9	0.25	2.55	70	1.09	0-30

نتایج و بحث

نتایج تجزیه واریانس نشان داد که اثر تیمارهای کودی بر محتوای نیتروژن کاه در سطح احتمال پنج درصد و بر عملکرد دانه، ماده خشک، شاخص برداشت، محتوای نیتروژن دانه، میزان کل جذب نیتروژن و شاخص برداشت نیتروژن در سطح احتمال یک درصد معنی‌دار بود.

نتایج مقایسه میانگین دو ساله صفات و شاخص‌های

مشخصات عمومی برنج رقم شیروودی شامل؛ میانگین عملکرد دانه، تعداد پنجه‌ها، تعداد کل خوشه‌چه در خوشه، ارتفاع بوته، وزن هزاردانه و طول دوره رشد (پس از نشاکاری) به ترتیب عبارتند از: ۷۵۰۰ کیلوگرم در هکتار، ۱۹ عدد، ۱۳۳ عدد، ۱۰۶ سانتی‌متر، ۲۶ گرم و ۱۰۴ روز. این رقم نسبت به بیماری بلاست متحمل و نسبت به آفت کرم ساقه‌خوار نسبتاً متحمل است (Omran and Beignejad, 2011).

اندازه گیری شده نشان داد که تیمار شاهد با میانگین ۵۸۱۰ کیلوگرم در هکتار، کمترین عملکرد دانه و تیمارهای (مصرف نیتروژن توصیه شده معادل اوره از منبع سولفات آمونیوم) (N_6) با ۷۸۶۹ کیلوگرم در هکتار و مصرف نیتروژن توصیه شده معادل اوره از منبع کود SCU (N_2) و جایگذاری عمقی کود اوره سوپرگرانوله با نصف نیتروژن توصیه شده معادل اوره (N_5) با ۷۸۳۹ و ۷۸۳۰ کیلوگرم در هکتار به ترتیب بیشترین عملکرد دانه را داشتند. بین عملکرد دانه در تیمار مصرف تقسیتی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار (N_1) با تیمارهای دارای بیشترین عملکرد، اختلاف معنی داری وجود نداشت (جدول ۲).

اگرچه کود سولفات آمونیوم بالاترین عملکرد دانه را داشت، ولی تیمار N_5 با تیمار دارای بیشترین عملکرد دانه، اختلاف معنی داری نداشت و با توجه به اینکه مقدار نیتروژن مصرف شده در این تیمار نصف تیمار سولفات آمونیوم است، این تیمار به عنوان تیمار برتر شناخته شد. تغذیه نیتروژنی باعث افزایش تعداد ساقه و خوشه در مترمربع و تعداد کل خوشه چه شده و نشان دهنده قدرت تولید دانه در برنج هستند (Dastan *et al.*, 2011). فاجریا و همکاران (Fageria *et al.*, 2010) در آزمایش های کودی روی گیاه برنج، ۹۰ درصد عملکرد نسبی را به عنوان شاخص اقتصادی مورد تاکید قرار داده و از این شاخص برای محاسبه مقدار نیتروژن مناسب استفاده کردند. در آزمایش ایشان، ۹۰ درصد عملکرد نسبی (معادل ۵۷۵۰ کیلوگرم دانه در هکتار) با استفاده از ۸۴ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع سولفات آمونیوم بدست آمد. در حالیکه در مورد اوره، ۹۰ درصد عملکرد نسبی (معادل ۴۸۱۱ کیلوگرم دانه در هکتار) با استفاده از ۱۳۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_4) با ۱/۹۶ درصد، بیشترین محتوای نیتروژن دانه را داشت. کمترین محتوای نیتروژن دانه به تیمارهای شاهد (N_0) و N_5 (به ترتیب ۱/۵۷ و ۱/۶۵

درصد) اختصاص داشت. اثر تیمارهای کودی بر محتوای نیتروژن کاه در سطح احتمال پنج درصد معنی دار بود؛ به طوریکه تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_4) دارای بالاترین محتوای نیتروژن کاه بود. هنگامی که یک عنصر غذایی برای افزایش محصول مصرف می شود، عملکرد افزایش می یابد؛ اما بر اساس تجزیه شیمیایی، غلظت متوسط عنصر در برخی یا همه بافت گیاهی کمتر از بافت گیاه شاهد دارای کمبود آن عنصر، است. با فراهم شدن عنصر محدود کننده رشد، میزان نسبی بدست آمد.

ماده خشک سریع تر از میزان تجمع عنصر غذایی افزایش می یابد که باعث غلظت نهایی پایین تر در گیاهان تحت تیمار می شود. در تمام موارد، حتی اگر غلظت عنصر در بافت کاهش یافته باشد، تجمع کل که از حاصل ضرب غلظت در عملکرد ماده خشک بدست می آید، به طور قابل توجهی افزایش می یابد. این رفتار نشان می دهد که رشد گیاه سریع تر از تجمع عنصر غذایی صورت می گیرد (Jarrell and Beverly, 1981).

پایین ترین میزان جذب کل نیتروژن مربوط به تیمار شاهد (N_0) به میزان ۹۷/۸ کیلوگرم نیتروژن در هکتار بود. بیشترین میزان جذب کل نیتروژن از تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سوپرگرانوله (N_4) به میزان ۱۸۰/۳ کیلوگرم نیتروژن در هکتار به دست آمد. پس از آن تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سولفات آمونیوم (N_6) بیشترین مقدار جذب کل نیتروژن را داشت. یائو و همکاران (Yao *et al.*, 2018) گزارش دادند که در هر سه سال آزمایش، جایگذاری عمقی کود اوره، بیشترین مقدار جذب نیتروژن را نسبت به مصرف کود اوره در سطح خاک داشت. در این آزمایش مقدار تلفات تجمعی فصلی تصعید آمونیاک در جایگذاری عمقی کود اوره، تنها یک درصد از کل تلفات نیتروژن را تشکیل داد که این مقدار ۹۱ درصد کمتر از تلفات نیتروژن در اثر تصعید آمونیاک در شیوه مصرف کود اوره در سطح خاک بوده است.

جدول ۲- مقایسه میانگین عملکرد دانه، ماده خشک، شاخص برداشت و محتوای نیتروژن دانه و کاه، میزان کل جذب و شاخص برداشت نیتروژن برنج در تیمارهای کود نیتروژن (۱۳۹۴ و ۱۳۹۵)

Table 2. Mean comparison of grain yield, dry matter, harvest index (HI), N content of grain and straw, N total uptake and N harvest index in rice in nitrogen fertilizer treatments (2015 and 2016)

تیمارهای آزمایشی Treatments	عملکرد دانه Grain yield (kg.ha ⁻¹)	ماده خشک Dry matter (kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت HI (%)	محتوای نیتروژن N Content (%)		جذب نیتروژن N Uptake (kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت نیتروژن NHI (%)
				Grain	Straw		
N ₀	5810e	10666e	0.48a	1.57d	0.29c	97.8g	83.2a
N ₁	7575ab	15635bc	0.43b	1.78bc	0.35bc	151.8cd	78.7b
N ₂	7839a	16227ab	0.43b	1.77bc	0.34bc	155.0c	79.5ab
N ₃	7052cd	13858d	0.45ab	1.73c	0.33bc	133.8f	80.8ab
N ₄	7523b	17315a	0.39c	1.96a	0.46a	180.3a	72.5c
N ₅	7830a	15731b	0.44b	1.65cd	0.33bc	144.4de	79.7ab
N ₆	7869a	16081ab	0.43b	1.87ab	0.40ab	166.9b	78.3b
N ₇	7087cd	13772d	0.45ab	1.71c	0.34bc	133.0f	80.8ab
N ₈	6965d	13733d	0.45ab	1.74c	0.36bc	136.3ef	79.3ab
N ₉	7169cd	14098d	0.45ab	1.68cd	0.34bc	133.8f	80.2ab
N ₁₀	7324bc	14298b-d	0.45ab	1.66cd	0.36bc	136.6ef	79.2b
N ₁₁	7024cd	14094d	0.44b	1.69cd	0.36bc	133.8f	78.7b
N ₁₂	7323bc	15143b-d	0.43b	1.67cd	0.34bc	138.5f	78.2b

در هر ستون میانگین‌هایی که دارای حروف مشترک هستند، بر اساس آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح احتمال پنج درصد تفاوت معنی‌داری ندارند

Means in each column followed by similar letter(s) are not significantly different at 5% probability level, used Duncan's Multiple Range Test

N₀: بدون مصرف نیتروژن (شاهد)، N₁: مصرف تقسیمی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره، (N₂، N₃)؛ (N₄، N₅) و (N₆، N₇) مصرف ۵۷/۵ و ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار به ترتیب از منابع اوره با پوشش گوگردی؛ سولفات آمونیوم و اوره سوپرگرانوله، N₈: مصرف نانو کود نیتروژن + ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره، N₉؛ N₁₀ و N₁₁ به ترتیب استفاده از باکتری‌های آزوسپیریلیوم، ازتوباکتر و آزوسپیریلیوم + ازتوباکتر هر کدام همراه با ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره و N₁₂: مصرف کود طبق عرف کشاورز (مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره قبل از نشاکاری

N₀: Without N fertilizer application (control), N₁: Split application of 115 Kkg.ha⁻¹ N from source of urea, (N₂ and N₃), (N₄ and N₅) and (N₆ and N₇) application of (115 and 57.5 kg N ha⁻¹) from sources of SCU, AS and USG, respectively, N₈: Application of N Nanofertilizer + 57.5 kg.ha⁻¹ N from source of urea, N₉, N₁₀ and N₁₁: (Application of *Azospirillum*, *Azotobacter* and *Azospirillum* + *Azotobacter* bacteria)+ 57.5 kg.ha⁻¹ N from source of urea, respectively, and N₁₂: Farmer fertilizer practice (application of 115 kg.ha⁻¹ N from source of urea before transplanting.

نیتروژن جذب شده برای تولید دانه استفاده کرده است
(Fageria *et al.*, 2015).

نتایج تجزیه واریانس مربوط به انواع کارایی‌ها نشان داد که اثر تیمار روی عامل بهره‌وری نسبی، کارایی زراعی، کارایی بازیافت، کارایی فیزیولوژیک و کارایی داخلی نیتروژن در سطح احتمال یک درصد معنی‌دار بود. مقایسه میانگین نتایج دو ساله مقادیر انواع کارایی نیتروژن در تیمارهای کود نیتروژن در شکل ۱ ارائه شده است.

نتایج مقایسه میانگین دو ساله نشان داد که تیمار مصرف کود طبق عرف کشاورز (N₁₂) کمترین (۶۳/۷) کیلوگرم دانه بر کیلوگرم نیتروژن و تیمارهای ۵۷/۵

بیشترین مقدار شاخص برداشت نیتروژن از تیمار شاهد به مقدار ۸۳/۲ درصد بدست آمد. کمترین مقدار شاخص برداشت نیتروژن به میزان ۷۲/۵ درصد به تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N₄) تعلق داشت. نتایج آزمایش حاضر با نتایج آزمایش طایفه و همکاران (Tayefe *et al.*, 2011) مطابقت دارد. آنان در آزمایش خود نتیجه گرفتند که شاخص برداشت نیتروژن ژنوتیپ‌های برنج با افزایش مصرف نیتروژن به طور معنی‌داری کاهش یافت. شاخص برداشت نیتروژن یک شاخص مهم در تقسیم و توزیع نیتروژن بین اندام‌های مختلف در گیاهان زراعی است و نشان می‌دهد گیاه تا چه اندازه از

کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_5) و باکتری ازتوباکتر (N_{10}) به ترتیب با $136/2$ و $127/4$ کیلوگرم دانه بر کیلوگرم نیتروژن، بیشترین مقدار بهره‌وری نسبی نیتروژن (PFP_N) را داشتند. این دو تیمار از نظر بهره‌وری نسبی در یک گروه قرار داشتند. بهره‌وری نسبی نیتروژن را می‌توان از طریق افزایش میزان جذب و استفاده از منابع نیتروژن بومی خاک و افزایش کارایی زراعی کود نیتروژن مصرفی (AE_N) افزایش داد. به طور مشخص، بهره‌وری نسبی نیتروژن در مزارع کشاورزان در آسیا ۴۰ تا ۵۰ کیلوگرم دانه در کیلوگرم کود نیتروژن مصرفی می‌باشد، اما ممکن است از ۱۵ تا ۱۰۰ کیلوگرم در کیلوگرم نوسان داشته باشد. با مدیریت صحیح زراعی و عناصر غذایی، مقدار بهره‌وری نسبی نیتروژن باید بیش از ۵۰ کیلوگرم دانه در کیلوگرم نیتروژن مصرف شده باشد (Dobermann and Fairhurst, 2000).

کمترین کارایی زراعی کود نیتروژن (AE_N) به تیمارهای مصرف کود طبق عرف کشاورز (N_{12}) و مصرف نانو کود نیتروژن + ۵۰ درصد نیتروژن کود اوره توصیه شده (N_8) (به ترتیب $14/6$ و 15 کیلوگرم دانه به کیلوگرم کود نیتروژن مصرف شده) اختصاص داشت. بیشترین مقدار کارایی زراعی کود نیتروژن از تیمار $57/5$ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_5) به مقدار $38/1$ کیلوگرم دانه بر کیلوگرم نیتروژن مصرف شده به دست آمد. نتایج آزمایش طایفه و همکاران (Tayefe et al., 2011) نشان داد که با افزایش مقدار مصرف کود نیتروژن، کارایی زراعی کاهش یافت. این موضوع نشان می‌دهد که قابلیت افزایش عملکرد در هر کیلوگرم نیتروژن با افزایش مصرف کود نیتروژن به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌یابد. در آزمایش حاضر، با توجه به اینکه از نظر مقدار مصرف کود، تیمارها (به جز تیمار شاهد و مصرف نانو کود نیتروژن + ۵۰ درصد نیتروژن کود اوره توصیه شده (N_8))، به دو دسته مقدار مصرف نیتروژن بر

اساس مقدار توصیه شده و ۵۰ درصد مقدار توصیه شده تقسیم می‌شوند، مقدار مصرف نیتروژن در تیمارهای N_1 ، N_2 ، N_4 ، N_6 و N_{12} ، ۱۱۵ کیلوگرم در هکتار بود. مقدار مصرف نیتروژن در سایر تیمارها (به جز N_8 که $88/5$ کیلوگرم در هکتار بوده است)، نصف مقدار تیمارهای یاد شده یعنی $57/5$ کیلوگرم در هکتار بود، بدیهی است که کارایی زراعی نیتروژن این دو دسته تیمار دارای تفاوت باشد. وانگ و همکاران (Wang et al., 2001) گزارش کردند که کارایی زراعی مصرف نیتروژن با شیوه مدیریت کود نیتروژن کشاورزان در چین $6/4$ کیلوگرم بر کیلوگرم است. پنگ و همکاران (Peng et al., 2006) گزارش کردند که عملکرد برنج حدود ۵ تا ۱۰ کیلوگرم به ازای هر کیلوگرم کود نیتروژن مصرف شده با شیوه مدیریت کودی کشاورزان افزایش می‌یابد. بین کارایی زراعی نیتروژن و میزان مصرف کود نیتروژن رابطه منفی وجود دارد. در یک آزمایش که بیشتر از ۳۰۰ کیلوگرم در هکتار نیتروژن در زراعت برنج مصرف شد، کارایی زراعی مصرف نیتروژن کمتر از ۱۰ کیلوگرم بر کیلوگرم بود. کارایی زراعی مصرف نیتروژن منفی زمانی مشاهده شد که عملکرد دانه با مصرف کود نیتروژن کاهش یافت (Peng et al., 2011).

کارایی مصرف عناصر غذایی در سطح عملکرد پایین، زیاد است، زیرا مصرف هر مقدار کم عنصر غذایی می‌تواند پاسخ زیاد عملکرد را در پی داشته باشد. اگر تنها کارایی مصرف عناصر غذایی هدف باشد، در بخش پایین تر منحنی عملکرد می‌توان آن را به دست آورد. با این حال، نگرانی‌های زیست‌محیطی حائز اهمیت خواهد بود، زیرا رشد ضعیف گیاه به معنای بقایای سطحی و میزان ریشه کمتر برای تامین مواد آلی خاک است. در سطوح بالای منحنی پاسخ، هرچند افزایش عملکرد با شدت کمتری ادامه می‌یابد، کارایی مصرف عناصر غذایی به طور مشخص کاهش می‌یابد (Roberts, 2008).

تیمارهای مصرف کود طبق عرف کشاورز (N_{12}) و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپر گرانوله (N_5) (به ترتیب با ۴۰/۳ و ۹۰/۸ درصد) پایین ترین و بالاترین کارایی بازیافت را داشتند. همانطور که مورد انتظار است، فاصله کارایی بازیافت تیمارهای مصرف ۵۰ و ۱۰۰ درصد نیتروژن توصیه شده معادل اوره از کودهای پوشش دار گوگردی و سولفات آمونیوم قابل توجه می باشد، به طوریکه تفاوت بین N_2 و N_3 ؛ N_4 و N_5 از نظر آماری معنی دار بود.

کارایی جذب نیتروژن کودی بر اساس اندازه گیری ها در مزارع کشاورزان در مناطق عمده تولید برنج چهار کشور آسیایی به طور متوسط ۳۱ درصد به دست آمده است. در مقابل مقدار کارایی بازیافت (RE_N) در مزارع آزمایشی با مدیریت خوب از ۵۰ تا ۸۰ درصد نوسان دارد (Cassman et al., 2002).

آزمایش های مزرعه ای با استفاده از اوره نشاندار (^{15}N) در موسسه بین المللی تحقیقات برنج (IRRI) نشان داد که کارایی بازیافت نیتروژن با جایگذاری عمقی کود اوره سوپر گرانوله ۶۵ تا ۹۶ درصد بود، در حالیکه کارایی نیتروژن زمانی که اوره معمولی در سطح خاک مصرف شد، ۳۲ تا ۵۵ درصد بود. دلیل اصلی این موضوع کاهش تصعید آمونیاک در جایگذاری عمقی کود است (Choudhury and Kennedy, 2005). پراساد (Prasad, 2013) گزارش داد که استفاده از کود اوره با پوشش گوگردی در مقایسه با اوره، موجب افزایش عملکرد دانه برنج به میزان ۱۵/۶ درصد شد. براساس یافته های کراسول و داتا (Crassewell and De Datta, 1980)، پخش اوره در سطح خاک تا ۵۰ درصد باعث تلفات نیتروژن می شود؛ اما قراردادن نقطه ای اوره سوپر گرانوله در عمق ۱۰ سانتی متری خاک باعث تلفات ناچیز آن می شود. در آزمایش ایشان کارایی مصرف نیتروژن اوره ۳۶ درصد بود، در حالیکه کارایی مصرف نیتروژن اوره سوپر گرانوله به ۶۳ درصد رسید. در آزمایشی در

مؤسسه تحقیقات برنج کشور در مازندران، میزان تلفات تصعید نیتروژن از کود مصرفی بصورت آمونیاک، در طی چهار روز پس از مصرف کود، ۷۵ درصد برآورد شد (Mirnia, 1996). زمانی که اوره در سطح خاک مصرف می شود، بیش از ۴۰ درصد نیتروژن به شکل آمونیاک به هدر می رود (Catchpoole et al., 1983). با توجه به مشاهدات در سراسر چین، کارایی بازیافت نیتروژن (RE_N) به طور متوسط ۳۹/۳ بود و از ۶/۲۷- تا ۱۱۷ درصد نوسان داشت. مقادیر بیشتر از ۱۰۰ و پایین تر از صفر را می توان به عنوان مشاهدات غیر طبیعی فرض کرد. با افزایش مقدار مصرف کود نیتروژن، روند کاهشی در کارایی بازیافت مشاهده شد (Sheng-guo et al., 2015).

کمترین مقدار کارایی فیزیولوژیک مربوط به تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپر گرانوله (N_4) به مقدار ۲۱/۳ کیلوگرم دانه به ازای نیتروژن جذب شده بوده و بیشترین مقدار آن به تیمار ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپر گرانوله (N_5) به مقدار ۴۲ کیلوگرم دانه به ازای نیتروژن جذب شده اختصاص داشت. کارایی فیزیولوژیک نیتروژن (PE_N) نشان دهنده توانایی گیاه در تغییر شکل مقدار معینی از عنصر غذایی کودی کسب شده به عملکرد اقتصادی (دانه) می باشد و به خصوصیات ژنوتیپی از قبیل شاخص برداشت و کارایی مصرف داخلی عنصر غذایی بستگی دارد که تحت تأثیر مدیریت زراعی و مدیریت عناصر غذایی نیز قرار می گیرد. در گیاه برنج سالم که هیچ عاملی رشد گیاه را محدود نمی کند، کارایی فیزیولوژیک نیتروژن باید نزدیک ۵۰ کیلوگرم دانه در کیلوگرم نیتروژن جذب شده از کود باشد (Dobermann and Fairhurst, 2000). با توجه به اینکه غلات برای دانه برداشت می شوند، مناسب ترین معیار، کارایی فیزیولوژیک نیتروژن؛ یعنی تغییر در عملکرد دانه به ازای تغییر در واحد تجمع نیتروژن در زیست توده اندام هوایی است (Cassman et al., 2002). مشاهدات

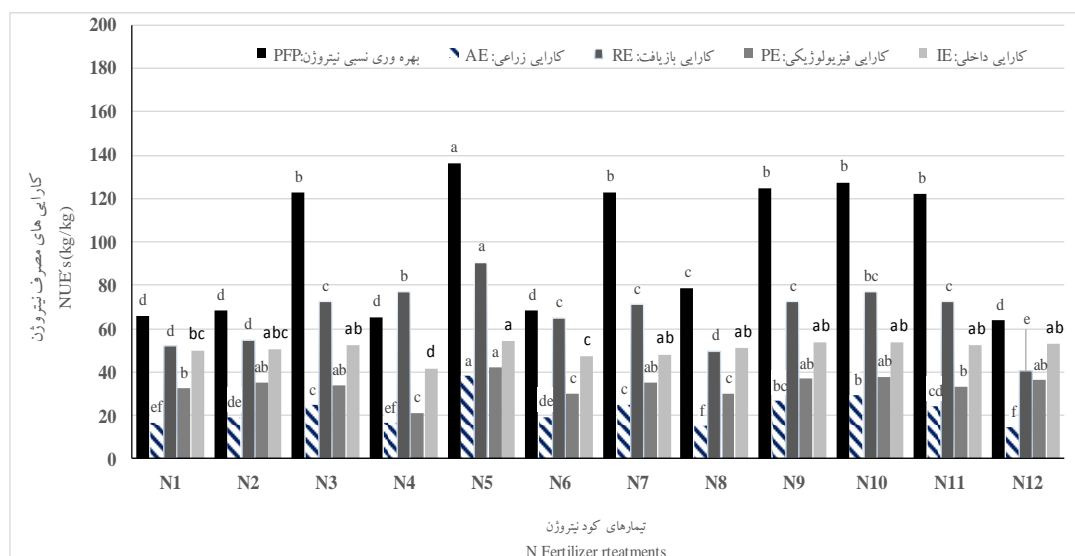

سوپرگرانوله (N_5) به مقدار ۵۴/۲ کیلوگرم دانه به ازای نیتروژن جذب شده به دست آمد. کارایی داخلی نیتروژن تا حد زیادی به ژنوتیپ، شاخص برداشت، تاثیر متقابل با سایر عناصر غذایی و عوامل دیگری که گلدھی و پرشدن دانه را تحت تاثیر قرار می دهند، بستگی دارد. در مزارع کشاورزان، مقادیر کارایی داخلی ۵۰ تا ۶۰ کیلوگرم بر کیلوگرم می باشد (Dobermann and Fairhurst, 2000).

در کلیه آزمایش های مزرعه ای، کارایی داخلی نیتروژن از ۲۰/۷ تا ۱۳۵ کیلوگرم بر کیلوگرم متغیر بود و میانگین آن ۵۳/۹ کیلوگرم بر کیلوگرم بود. این موضوع نشان می دهد که به ازای هر کیلوگرم نیتروژن جذب شده توسط گیاه برنج می توان بیش از

در چین نشان داد که میانگین کارایی فیزیولوژیک نیتروژن برابر ۳۳/۸ کیلوگرم بر کیلوگرم بود. مقادیر منفی کارایی فیزیولوژیک نیز مشاهده شد که دلیل اصلی آن این بود که عملکرد دانه و یا میزان جذب نیتروژن گیاه با مصرف کود نیتروژن افزایش پیدا نکرد. با افزایش مقدار مصرف نیتروژن، مقدار کارایی فیزیولوژیک معمولاً به طور مشخص کاهش می یابد، اگر چه سطح معنی داری ضریب همبستگی منفی بین کارایی فیزیولوژیک نیتروژن و مقدار مصرف نیتروژن کمتر از پنج درصد بود (Sheng-guo *et al.*, 2015).

کمترین مقدار کارایی داخلی نیتروژن (IE_N) از تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_4) به مقدار ۴۱/۷ و بیشترین مقدار از تیمار ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره

شکل ۱- مقایسه میانگین کارایی های مصرف کود نیتروژن در برنج در تیمارهای کود نیتروژن (۱۳۹۴ و ۱۳۹۵)

Fig. 1. Mean comparison of NUE's in rice in nitrogen fertilizer treatments (2015 and 2016)

N_0 : بدون مصرف نیتروژن (شاهد)، N_1 : مصرف تقسیمی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره، (N_2 ، N_3)؛ (N_4 ، N_5) و (N_6 ، N_7) مصرف ۱۱۵ و ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار به ترتیب از منابع اوره با پوشش گوگردی؛ سولفات آمونیوم و اوره سوپرگرانوله، N_8 : مصرف نانوکود نیتروژن + ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره، N_9 و N_{10} ؛ N_{11} به ترتیب استفاده از باکتری های آزوسپیریلیوم، ازتوباکتر و آزوسپیریلیوم + ازتوباکتر هر کدام همراه با ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره و N_{12} : مصرف کود طبق عرف کشاورز (مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع اوره قبل از نشاکاری).

N_0 : Without N fertilizer application (control), N_1 : Split application of 115 kg ha⁻¹ N from source of urea, (N_2 and N_3), (N_4 and N_5) and (N_6 and N_7) application of (115 and 57.5 kg N ha⁻¹) from sources of SCU, AS and USG, respectively, N_8 : Application of N Nanofertilizer + 57.5 kg ha⁻¹ N from source of urea, N_9 , N_{10} and N_{11} : (Application of Azospirillum, Azotobacter and Azospirillum + Azotobacter bacteria)+ 57.5 kg ha⁻¹ N from source of urea, respectively, and N_{12} : Farmer fertilizer practice (application of 115 kg ha⁻¹ N from source of urea before transplanting).

۵۰ کیلوگرم دانه برنج تولید کرد. کارایی داخلی نیتروژن با افزایش مقدار مصرف نیتروژن به طور نمایی کاهش یافته و ۲۴/۸ درصد از تغییر در کارایی داخلی نیتروژن را می توان با مقدار مصرف نیتروژن تفسیر کرد (Sheng-guo *et al.*, 2015).

نتیجه گیری

براساس نتایج این آزمایش، تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_4) با ۱۸۰/۳ کیلوگرم در هکتار بیشترین میزان جذب نیتروژن را داشت. این مقدار به ترتیب ۲۸/۵، ۲۵/۳ و ۱۳/۴ کیلوگرم در هکتار بیشتر از تیمارهای مصرف تقسیتی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود اوره (N_1)، مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره با پوشش گوگردی (SCU) (N_2) و مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سولفات آمونیوم (N_6) بوده است که در آنها مقدار نیتروژن مصرف شده برابر نیتروژن مصرف شده در تیمار ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_4) بود. این در حالی است که وقوع خوابیدگی بوته (ورس) در تیمار N_4 ممکن است مانع از تولید زیست توده بیشتر و جذب بیشتر نیتروژن شده باشد. این نتیجه نشان می دهد که

جایگذاری کود اوره سوپرگرانوله با جلوگیری یا کاهش تلفات نیتروژن، می تواند باعث افزایش میزان جذب و کارایی نیتروژن نسبت به سایر منابع تامین کننده نیتروژن شود. از نظر عملکرد دانه و انواع کارایی کود نیتروژن، تیمار ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_5) تیمار بهینه بود. اگرچه میزان نیتروژن مصرف شده در این تیمار ۵۰ درصد نیتروژن تیمارهای N_1 ، N_2 و N_6 بوده است، اما میزان جذب نیتروژن آن فقط به ترتیب ۷/۴ (۴/۸ درصد)، ۱۰/۶ (۶/۸۴ درصد) و ۲۲/۵ (۱۳/۵ درصد) کیلوگرم در هکتار کمتر از تیمارهای یاد شده بوده است. کارایی بازافت نیتروژن در تیمار ۵۷/۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود اوره سوپرگرانوله (N_5) به ترتیب ۳۴، ۳۱/۲ و ۱۹/۹ درصد بیشتر از تیمارهای مصرف تقسیتی ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود اوره (N_1)، مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار با پوشش گوگردی (SCU) (N_2) و مصرف ۱۱۵ کیلوگرم نیتروژن در هکتار کود سولفات آمونیوم (N_6) بوده است. براساس نتایج پژوهش حاضر، مزیت نسبی روش جایگذاری عمقی کود اوره سوپرگرانوله نسبت به سایر منابع تامین کننده نیتروژن در زراعت برنج رقم شیروودی بیشتر است.

References

- Agrawal, S. and P. Rathore. 2014. Nanotechnology pros and cons to agriculture: a review. *Int. J. Curr. Microbiol. Appl. Sci.* 3: 43-55.
- Ali-Ehyaei, M. and A. A. BehbahaniZadeh. 1997. Methods of soil chemical analysis (Second Ed.). Soil and Water Research Institute. Technical Bullten, No. 102. (In Persian).
- Cassman, K. G., A. Dobermann and D. T. Walters. 2002. Agroecosystems, nitrogen-use efficiency, and nitrogen management. *AMBIO: A J. Hum. Environ.* 31: 132-140.
- Catchpoole, V. R., D. Oxenham and L. Harper. 1983. Transformation and recovery of urea applied to a grass pasture in south-eastern Queensland. *Aust. J. Exp. Agric.* 23: 80-86.
- Choudhury, A. and I. Kennedy. 2005. Nitrogen fertilizer losses from rice soils and control of environmental pollution problems. *Commun. Soil Sci. Plant Analysis.* 36: 1625-1639.

منابع مورد استفاده

- Crasswell, E.T. and S. K. De Datta. 1980.** Recent developments in research on nitrogen fertilizers for rice. Soil Fertilizer Forum of Thailand. Nov. 2, 1979, Bangkok, Thailand.
- Dastan, S., D., M. Siavoshi, D. Zakavi, A. Ghanbaria-Malidarreh, R. Yadi, E.Ghorbannia Delavar and A. R. Nasiri. 2012.** Application of nitrogen and silicon rates on morphological and chemical lodging related characteristics in rice (*Oryza sativa* L.) in the north of Iran. J. Agric. Sci. 4 (6):1-5.
- Dobermann, A. and T. Fairhurst. 2000.** Rice: Nutrient Disorders and Nutrient Management. IRRI & PPI & PPIC, Makati City & Singapore.
- Emami, A. 1996.** Plant Analytical Methods Soil and Water Research Institute, Technical Bullten, No. 982. pp. 128. (In Persian).
- Erfani Moghaddam, R., M. Z. Nouri and A. Nabipour. 2018.** Guidelines for healthy rice production in sustainable agriculture conditions. Agriculture Education Press. pp. 319. (In Persian).
- Fageria, N., A. Dos Santos and M. Moraes. 2010.** Influence of urea and ammonium sulfate on soil acidity indices in lowland rice production. Commun. Soil Sci. Plant Analysis. 41: 1565-1575.
- Fageria, N. K., V. C. Baligar, A. B. Heinemann, and M.C. S. Carvalho. 2015.** Nitrogen Uptake and Use Efficiency in Rice, *In: Rakshit, A. Singh, H. B., Sen, A. (Eds.). 2015. Nutrient Use Efficiency: from Basics to Advances*, pp. 415, Springer, New Delhi, India.
- Fageria, N. K. and A. B. Santos. 2018.** Comparative efficiency of nitrogen sources for lowland rice production. Commun. Soil Sci. Plant Analysis. 49(5): 515-525.
- Ghaffari, H., A. Gholizadeh, A. Biabani, A. Fallah and M. Mohammadian. 2018.** Plant growth promoting rhizobacteria (PGPR) application with different nitrogen fertilizer levels in rice (*Oryza sativa* L.). Pertanika J. Trop. Agric. Sci. 41: 701-714.
- Guang, C., C. Tingting, C. Song, X. Chunmei, Z. Xiufu and W. Danying. 2017.** Polymer-coated urea application could produce more grain yield in super rice. Agron. J. 110: 246-259.
- Hofmeier, M., M. Roelcke, Y. Han, T. Lan, H. Bergmann and D. Bohm. 2015.** Nitrogen management in a rice-wheat system in the Taihu Region: Recommendations based on field experiments and surveys. Agric. Ecosyst. Environ. 209: 60-73.
- Hussain, M., S. A. Cheema, R. Q. Abbas, M. F. Ashraf, M. Shahzad, M. Farooq and K. Jabran, 2018.** Choice of nitrogen fertilizer affects grain yield and agronomic nitrogen use efficiency of wheat cultivars. J. Plant Nutr. 41: 2330-2343.
- IRRI. 2013.** Standard Evaluation System (SES) for rice. (5th Ed.) Manila, Philippines. pp. 55.
- Jarrell, W. M. and R. B. Beverly. 1981.** The dilution effect in plant nutrition studies. Adv. Agron. 34: 197-224.
- Khalil, M. I., U. Schmidhalter, R. Gutser and H. Heuwiginkel. 2011.** Comparative efficacy of urea fertilization via supergranules versus prills on nitrogen distribution, yield response and nitrogen use efficiency of spring wheat. J. Plant Nutr. 34(6): 779-797.

- Mirnia, S. K. 1996.** Evaluation of application of nitrate movement model and NUE in paddy fields. PhD thesis. Tarbiat Modarres University of Iran, Tehran, Iran. (In Persian).
- Motesharezadeh, B., K. Valizadeh-Rad, A. Dadrasnia and H. Amir-Mokri. 2017.** Trend of fertilizer application during the last three decades (Case study: America, Australia, Iran and Malaysia). *J. Plant Nutr.* 40(4): 532-542.
- Omrani, M. and S. Beignejad. 2011.** Rice Cultivars Released by Rice Research Institute of Iran, Deputy of Mazandaran, Asre Mandegar Press. pp; 84. (In Persian).
- Peng, S., R. J. Buresh, J. Huang, J. Yang, Y. Zou, X. Zhong, G. Wang and F. Zhang. 2006.** Strategies for overcoming low agronomic nitrogen use efficiency in irrigated rice systems in China, *Field Crops Res.* 96: 37-47.
- Peng, S., R. J. Buresh, J. Huang, J. Yang, Y. Zou, X. Zhong, Y. Zou, J. Yong, G. Wang, Y. Liu, R. Hu, Q. Tang and K. Cui. 2011.** Improving nitrogen fertilization in rice by site-specific N management. *Sustain. Agric.* 2: 943-952.
- Prasad, L. R. V. 2013.** Fertilizer nitrogen, food security, health and the environment. *World.* 16: 14-16.
- Prasad, L. R. V. and D. R. Mailapalli. 2018.** Evaluation of nitrogen fertilization patterns using DSSAT for enhancing grain yield and nitrogen use efficiency in rice. *Commun. Soil Sci. Plant Analysis.* 1-17.
- Ray, D. K., N. D. Mueller, P. C. West and J. A. Foley. 2013.** Yield trends are insufficient to double global crop production by 2050. *PloS One*, 8(6): 1-8.
- Redfern, S. K., N. Azzu and J. S. Binamira. 2013.** Rice in Southeast Asia: facing risks and vulnerabilities to respond to climate change. *Build Resilience Adapt Climate Change Agri Sector.* 23: 295.
- Roberts, T. L. 2008.** Improving nutrient use efficiency. *Turk. J. Agric. Forestry.* 32: 177-182.
- SAS Institute. 1998.** SAS/STAT User's Guide. Release 6.03. SAS Institute, Gary. NC.
- Sheng-guo, C., Z. Bing-qiang, L. Yan-ting, Y. Liang, L. Wei, L. Zhian, H. Shu-wen and S. Bing. 2015.** Review grain yield and nitrogen use efficiency in rice production regions in China. *J. Integrat. Agric.* 14(12): 2456-2466.
- Tayefe, M., A. Gerayzade, E. Amiri and A. Nasrollahzade. 2011.** Effect of nitrogen fertilizer on nitrogen uptake, nitrogen use efficiency of rice. *Int. Proc. Chem. Biol. Environ. Eng.* 24: 470-473.
- Wang, G., A. Dobermann, C. Witt, Q. Sun and R. Fu. 2001.** Performance of site-specific nutrient management for irrigated rice in southeast China. *Agron. J.* 93: 869-878.
- Wu, L., S. Yuan, L. Huang, F. Sun, G. Zhu, G. Li, S. Fahad, S. Peng and F. Wang. 2016.** Physiological mechanisms underlying the high-grain yield and high-nitrogen use efficiency of elite rice varieties under a low rate of nitrogen application in China. *Frontiers Plant Sci.* 7: 1-12.
- Zhang, F., J. Wang, W. Zhang, Z. Cui, W. Ma and X. Chen. 2008.** Nutrient use efficiencies of major cereal crops in China and measures for improvement. *Acta Pedo. Sin.* 45: 915-924.

- Xina, Y., M. Wenhua, W. Shaofub, W. Lianghuana and C. Jianqiuc. 2017.** Rice responses to single application of coated urea on yield, dry matter accumulation and nitrogen uptake in Southern China *J. Plant Nutr.* 40 (15): 2181-2191.
- Yao, Y., M. Zhang, Y. Tian, M. Zhao, B. Zhang, K. Zeng and B. Yin. 2018.** Urea deep placement for minimizing NH_3 loss in an intensive rice cropping system. *Field Crops Res.* 218: 254-266.
- Zhang F. S., J. Q. Wang, W. F. Zhang, Z. L. Cui, W. Q. Ma, X. P. Chen and R. F. Jiang. 2008.** Nutrient use efficiencies of major cereal crops in China and measures for improvement. *Acta Pedologica Sinica.* 45: 915-924.

Effect of nitrogen fertilizer source on grain yield and nitrogen use efficiency in rice (*Oryza sativa* L.) cv. Shiroudi

M. Mohammadian¹, A. Astarai², A. Lakzian³, H. Emami⁴ and M. Kavosi⁵

ABSTRACT

M. Mohammadian, A. Astarai, A. Lakzian, H. Emami and M. Kavosi. 2019. Effect of nitrogen fertilizer source on grain yield and nitrogen use efficiency in rice (*Oryza sativa*) cv. Shiroudi. *Iranian Journal of Crop Sciences*. 21(1): 82-95. (In Persian).

The application of nitrogen fertilizer has played a key role in enhancing agricultural productivity worldwide. To investigate an effective approach for enhancing nitrogen use efficiency in rice, a field experiment was conducted using randomized complete block design with 13 treatments and three replications on cv. Shiroudi, a high yielding rice cultivar, in Rice Research Institute of Iran (Amol) in 2015 and 2016 cropping seasons. Treatments were included: N₀: Without N fertilizer (Control), N₁: split application of 115 kg.ha⁻¹, (N₂, N₃), (N₄, N₅) and (N₆, N₇) application of 115 and 57.5 kg.ha⁻¹ N from Sulfur Coated Urea (SCU), Urea Super Granule (USG) and Ammonium Sulfate (AS) sources, respectively. Nitrogen nanofertilizer+ 50% of recommended N fertilizer (N₈), application of Azospirillum, Azotobacter and Azospirillum + Azotobacter (N₉, N₁₀ and N₁₁), farmers nitrogen fertilizer practice (115 kg.ha⁻¹ from source of urea) (N₁₂). Results showed that the effect of nitrogen fertilizer treatments on grain yield, dry matter, harvest index, grain and straw N content, total N uptake, N harvest index and all N use efficiency indices were significant. The highest grain yield (7869 kg.ha⁻¹) obtained from N₆ (115 kg.ha⁻¹ N from the source of ammonium sulfate). The highest partial factor productivity of nitrogen; PFP (136.2 kg.kg⁻¹), agronomic efficiency; AE_N (38.1 kg.kg⁻¹), nitrogen recovery; RE_N (90.8 %), physiological efficiency; PE_N (42 kg.kg⁻¹) and internal efficiency; IE_N (54.2 kg.kg⁻¹) obtained from N₅ (USG) treatment. Considering the results of this experiment, it can be concluded that the deep placement of USG fertilizer has relative advantage in comparison with other N fertilizer sources, because it enhanced N uptake and may led to reduced N losses in rice production.

Key Words: Deep placement, Free-living nitrogen fixing bacteria, Nitrogen use efficiency and Rice.

Received: November, 2018   Accepted: April, 2019

1. PhD. Student, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

2. Associate Prof., Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author)
(Email: astaraei@um.ac.ir)

3. Professor, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

4. Associate Prof., Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

5. Associate Prof., Rice Research Institute of Iran, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Rasht, Iran.